

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola

A DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

**Rítuselméletek az európai őskor
írással nem rendelkező társadalmi vallásának
vizsgálatakor**

Hegedüs Gabriella

Témavezető: Prof. Dr. Dr. Máté-Tóth András
Szegedi Tudományegyetem BTK, Vallástudományi Tanszék

Szeged
2023.

**Rítuselméletek az európai őskor
írással nem rendelkező társadalmi vallásának
vizsgálatakor**

1. Bevezető gondolatok

Dolgozatom központi felvetése szerint az európai ősrégészet mind a mai napig nem rendelkezik megfelelő elméleti keretrendszerrel a korszak rituális gyakorlatainak azonosítására, elemzésére és értelmezésére. Disszertációmban szeretném felvázolni ennek okait, valamint ehhez kapcsolódva bemutatni napjaink két nagy elméleti trendjét, melyek nagymértékben befolyásolják a kontinens archeológiájának rítusokkal összefüggésbe hozható kutatásait.

2. Problémafelvetés

2.1. Szükséges- és lehetséges-e definiálni a rítust az európai ősrégészetben?

2.2. Az európai őskor

2.3. Őskori vallások?

A dolgozat második része alapozza meg a későbbi felvetéseket, egyrészt rövid áttekintést nyújt az európai

őskor időszakairól, másrészt a vallások és a rítusok emberi közösségekben való első megjelenésének néhány kiemelkedő teóriájáról.

3. Miért nem sikerült definiálni a rítusokat?

3.1. A régészet sajátos paraméterei

3.2. A rítus vallással való szoros kapcsolata

3.2.1. A vallás fogalma

3.2.2. A vallás témakörének egyéb kifejezései

3.3. Posztmodern nyugati gondolkodásmódunk

A disszertáció harmadik része bemutatja azt a három okot, ami véleményem szerint akadályt képez az európai őskor rítusokkal összefüggésbe hozható kutatásai során. A probléma gyökerei egyrészt a régészet sajátos paramétereiben keresendők, hiszen a kontinens őskorából semmilyen írott forrás nem marad fent. Emellett a vallás témakörének egyéb kifejezései, pontosabban azok definíciós problémái szintén kihatással vannak a régészet ezirányú kutatásaira. Ahogy nagyban befolyásolja a témát a posztmodern nyugati gondolkodásmóddal kapcsolatos diskurzus is.

4. Rítus és régészet

4.1. Vallásrégészet 1985 előtt

4.1.1. Az eredet bűvöletében

4.1.2. Meghatározó vallástudományi elméletek a 20. század első felében

4.1.3. Processzuális régészet

4.1.4. Strukturalista és posztprocesszuális archeológia

A disszertáció negyedik részének első fejezete nem csupán kutatástörténeti áttekintést nyújt az elmúlt nagyjából 150 év régészetének őskori vallásokról és rítusokról való gondolkodásáról, hanem az archeológiai irányzatokkal párhuzamosan bemutatja a legfontosabb vallástudományi és rítusokkal foglalkozó elméletalkotókat is. Ezen oldalak célja elsősorban az, hogy kiemelje, mely hipotéziseket használták a régészek saját kutatásaik során és melyeket azok, melyek jövel kevesebb figyelmet kaptak a 20. század folyamán.

4.2. Rítus és vallás a 21. század első két évtizedében

4.2.1. Kognitív- és kognitív-processzualista megközelítések

4.2.2. Colin Renfrew – Rítusrégészet születik

- 4.2.2.1. Renfrew kultuszelmélete
- 4.2.2.2. Renfrew vallás- és rítusértelmezése
- 4.2.2.3. A Geertz-i meghatározás elutasítása
- 4.2.2.4. A szent–profán dichotómia
- 4.2.2.5. Összegzés
- 4.2.3. Harvey Whitehouse – A vallásosság módjai
 - 4.2.3.1. Imagisztikus és doktrinális vallások
 - 4.2.3.2. A vallásosság módjai Çatalhöyük neolit lelőhelyén
- 4.2.4. Imagisztikus és doktrinális rítusok Polgár-Csőszhalom lelőhelyen
 - 4.2.4.1. A 272-es számú kút
 - 4.2.4.2. Egy késő neolit tell-telep
 - 4.2.4.3. Összegzés

4.3. A rítus mint gyakorlat

- 4.3.1. A ritualizáció elmélete
- 4.3.2. Liv Nilsson Stutz – Ritualizált gyakorlatok a mezolitikumban

4.3.2.1. A lelőhely

4.3.2.2. Elmélet és módszer

4.3.2.3. A sírok mindezek alapján

4.3.2.4. Összegzés

4.3.3. Richard Bradley – A mindenütt jelenlévő rítusok

4.3.3.1. Durrington Walls

4.3.3.2. Viereckschanzen

4.3.3.3. Ritualizáció kicsit másképp

4.3.3.4. Összegzés

A dolgozat záró fejezetei több régészeti esettanulmány bemutatásával igyekeznek felvázolni azt a két elméleti keretrendszert, amely véleményem szerint nagyban meghatározza napjaink rítusokkal összefüggésbe hozható régészeti kutatásait. A kognitív, valamint a gyakorlat orientált megközelítések jól mutatják a diszciplína nehézségeit a rituálék vonatkozásában, valamint rávilágítanak néhány olyan problémára, melyeket fontosnak tartottam kiemelni. Részletes elemzések nyújtanak betekintést Harvey Whitehouse, Catherine Bell, Caroline Humphrey és James Laidlaw rituálékot érintő elméleteibe, valamint Colin Renfrew, Ian Hodder és csapata, Raczkó Pál és kutatócsoportja, Liv Nilsson Stutz, illetve Richard Bradley felvetéseibe.

Publikációk

A vallás régészete. Rítuselméletek szerepe az őskori kultúrák vallásának vizsgálatakor. In Kiss Gábor (szerk.). *Fiatalkutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötete*. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola. Pécs. 83–88. 2016.

A vallás régészete. Kutatástörténet. In Szilárdi Réka & Szugyiczki Zsuzsanna (szerk.). *Metszet és perspektíva. Tanulmányok az alkalmazott vallástudomány területéről*. Vallás a társadalomban 5. A Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszékének tanulmánykötete 2017. 95–127. 2017.

Homo Religiosus. Avagy a vallás eredetének nyomában. In Dr. Kaposvári Gyöngyi, Dr. Gulyás Katalin, Dr. Csányi Marietta & Hegedüs Gabriella (szerk.). *Tisicum XXV. A Jász- Nagykanizsai megyei múzeumok évkönyve*. 343–347. 2017.

Rítus, ritualizáció. Régészeti lehetőségek Magyarországon. In Kiss Gábor & Vértesi Lázár (szerk.). *Fiatalkutatók és Doktoranduszok VIII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának Rezümékötete*. Doktoranduszok Országos Szövetsége Hittudományi Osztály & Pécsi Püspöki Főiskola, Pécs. 37–38. 2018.

A rítus értelmezése. Tendenciák és problémák régészeti aspektusból. In Kiss Gábor (szerk.). *Fiatal Kutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Teológuskonferenciájának Rezümékötete*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest. 57-59. 2019.

A rítus értelmezése. A meghatározás problémájának okai az európai ősrégészet szemszögéből. In Dezső Tamás & Pócza István (szerk.). *BLA Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2021/2022*. Batthyány Lajos Alapítvány, BLA Tudástár. 444–455. 2022.

A ritualizáció elméletének régészeti használata. In Dezső Tamás & Pócza István (szerk.). *BLA Doktori Ösztöndíjprogram Tanulmánykötet 2022/2023*. Batthyány Lajos Alapítvány, BLA Tudástár. (Megjelenés alatt)

A ritualizáció régészete. In Dr. Kaposvári Gyöngyi, Dr. Gulyás Katalin & Mali Péter (szerk.). *Tisicum XXXII. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyve*. (Megjelenés alatt)